

Egy új magyar szabályzat, és kitekintés a nemzetközi szabályzatalkotási munkálatokra

Földrajzi nevek

A 2005 júliusában közzétett *KSZ/5 Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok hozzáférési pontjai*¹ című szabályzat hosszadalmas és rendszeres szakértői tárgyalásai során merült fel az a gondolat, hogy a szakajtóban időnként foglalkozunk a dokumentumfeldolgozás szerteágazó területein felvetődő kérdésekkel, amelyek megoldásához szakmai megegyezésre, egységes gyakorlat kialakítására van szükség. A *Könyvtári Figyelő* szerkesztősége fórumot kínál arra, hogy egyrészt a szabályzatokkal, szabványosítással foglalkozó munkatársak időnként beszéljenek a folyamatban lévő munkálatokról és az eredményekről, másrészt lehetőséget kíván nyújtani véleménynyilvánításra mindazoknak, akik a kérdéses területeken tevékenykednek, illetve érdekeltek.

A fórumon most két, a földrajzi nevekkal foglalkozó tanulmány jelenik meg.

Az első, *Pásztai László* és *Ungváry Rudolf* munkája az említett szabályzat kidolgozásának történetével,

időszerűségével, bevezetésének szükségességével, alkalmazásával, azaz a tárgyi hozzáférési pontok kiválasztásával és kezelésével foglalkozik, számtalan példát is felvonultatva a szabályzat előírásainak könnyebb megértésére és a gyakorlatban való bevezetésük segítésére.

A második, *Faragó Imre* tanulmánya a magyar földrajzinév-használatot tárgyalja, magyarázatot keresve a heterogenitásra, tisztázva a földrajzi nevekkal kapcsolatos alapvető fogalmakat, felsorolva a magyar névterületeket. Foglalkozik a magyar névterületen kívüli magyar földrajzi nevekkal, majd mindezeket részletesen bemutatja a térképészeti gyakorlatban, történeti korszakok és politikai irányzatok tükrében.

Az olvasók meggyőződhetnek arról, milyen nehéz feladatot kell megoldaniuk a dokumentumok feldolgozóinak, amikor az adatokat tartalmazó leírások (katalógustételek, adatbázisrekordok) tárgyi visszakereséséhez olyan földrajzinév-formákat kell a rekordokhoz hozzákapcsolniuk, amelyek a használók igényeinek megfeleljenek.

Nemzetközi szabályzatalkotási munkálatok

Mint arról korábbi cikkekben beszámoltunk², számos nemzetközi szervezet és fórum foglalkozik intenzíven a könyvtári, levéltári, múzeumi dokumentumok/objektumok számbavételéhez, azonosításához és megtalálásához szükséges és elégséges adatok szabályozásával. A szabályozás elméleti megalapozása, majd a részletes előírások kidolgozása valamennyi dokumentumtípusra azért elengedhetetlen, mert egyrészt az elektronikus környezetben, a weben hihetetlen gyorsasággal szaporodnak a dokumentumok, másrészt szintén a weben keresztül váltak hozzáférhetővé a hagyományos dokumentumokat feltáró online katalógusok és egyéb nyilvántartások. Ezzel együtt fény derült arra, hogy bár korábban is voltak szabványok, szabályzatok, előírások és útmutatók, amelyeket különböző szakmai szervezetek a világméretű egységes feldolgozás érdekében dolgoztak ki, mégis, mind a mai napig komoly eltérések mutatkoznak az egyes nemzetek gyakorlatában, s hogy az adatbázisokban kereső használók igényeit a jelenlegi módszerekkel nem lehet maradéktalanul kielégíteni. Hiába teszi lehetővé a technika, hogy egy országon, egy földrészen belül vagy akár az egész világon több száz adatbázisban együttesen keressen adatokat a használó – legyen az akár feldolgozó szakember, akár laikus kereső –, nem kaphat kielégítő választ, ha a keresőkérdésben szereplő keresőkifejezések az adatbázisokban különféle formában, különféle nyelven vagy írásrendszerben szerepelnek, és nem hoznak létre közöttük kapcsolatokat a kifejezések közötti kereső célú navigáció, s ezen keresztül a legáltalánosabb keresőkifejezés megtalálása érdekében.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a dokumentumfeldolgozáshoz, bármely örökségintézményben – könyvtárban, levéltárban, múzeumban – vagy egyéb tevékenységi körben, pl. folyóirat- és könyvkereskedelemben kerül is sor, képzett szakemberek alkalmá-

zására van szükség. Ha ugyanazt a dokumentumot számos helyen dolgozzák fel párhuzamosan, még abban az esetben is eltérő adatfelvételre kerül sor, ha betartják a szabályokat. A költségek oldaláról nézve pedig könnyen belátható, hogy azok megsokszorozódnak, azaz ugyanarra a tevékenységre számoltan helyen fordítanak szellemi energiát, fizetnek meg szakembereket. A probléma megoldására, a használói igények megfogalmazására és kielégítésének elérésére új modellek kidolgozására volt és van szükség.

Könyvtári oldalról az IFLA különböző munkacsoportjai folyamatosan dolgoztak és dolgoznak azokon az elméleti modelleken, amelyek eljövendő szabályzatok alapjául szolgálhatnak. Az adatfelvételi szabályzatok és a szabványos technológiák alkalmazása pedig alkalmat adhat a használói igények kielégítésére nagyfokú nemzeti és nemzetközi munkamegosztás és együttműködés megvalósításával.

Az IFLA UBCIM „Besorolási rekordok funkcionális követelményeit és számozását kidolgozó munkacsoportja”³ a fenti tevékenység keretében 2005. június 15-én hozzászólásra tette közzé a „*Besorolási rekordok funkcionális követelményei*”⁴ című modelljének tervezetét. A munkacsoport feladatai a következőkre terjedtek ki: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr1.htm#3>

- 1) határozzák meg a besorolási rekordok funkcionális követelményeit,
- 2) tanulmányozzák az autorizált (szabványosított) besorolási adatok egységes számozásának⁵ megvalósíthatóságát,
- 3) működjenek együtt más, besorolásiadat állományok létrehozásában és használatában érdekelt szervezetekkel.⁶

A tervezetben a felsoroltak közül csak az első feladat megoldásával foglalkoznak.

Leírják a besorolási rekordba felvett adatok világosan meghatározott, strukturált keretrendszerét, különös tekintettel a rekordokat felhasználók szükségleteire; segítséget nyújtanak a besorolási adatok

nemzetközi megosztásában és használatában lévő lehetőség felbecsléséhez a könyvtári területen belül és azon túl. A keretrendszer kiterjed a besorolási rekordok valamennyi típusára és kapcsolataikra, a nevekre (személy-, család-, testületi, hely- és védjegy-) a címekre, a név-cím besorolási rekordokra, a tárgyi besorolási rekordokra (tárgyszavak, tezaurusz-kifejezések és osztályozási jelzetek), valamint különböző típusú azonosítók (szabványos számok, kódok stb.) besorolási rekordjaira.

A részletes vizsgálat a könyvtári besorolási rekordokban lévő entitásokra, ismérveikre és kapcsolataikra fókuszál, azok közül is a személyekhez, családokhoz, testületekhez kötődő nevekre és a név-cím, valamint a cím típusú besorolási adatokra, amelyek művekkel, kifejezési formákkal, megjelenési formákkal és példányokkal kapcsolatosak. Megadja az entitások meghatározását – részben korábban megjelent alapvető művek (FRBR³, GARR⁴), részben az IME ICC által javasolt módosítások alapján –, felsorolja és meghatározza az entitásokra jellemző ismérveket.

Rövid beszámolóink szempontjából az egyik lényeges fejezet az, amelyben felsorolják a hozzáférési pontokra vonatkozó ismérveket. Ezek: a hozzáférési pont típusa, státusa, rendeltetése (kitüntetett forma vagy névváltozat), megkülönböztető voltának mértéke, az alap-hozzáférési pont nyelve, a katalógizálás nyelve, írásrendszere, a transliterálási séma, a hozzáférési pont forrása, a lehetséges kiegészítő adatok stb. A másik lényeges fejezetben tárgyalják a besorolási adatok közötti kapcsolatokat a személy-, család-, testületi nevek, továbbá a művek címeinek besorolási adatai közötti kapcsolatokat, és ábrázolják a hozzáférési pontok közötti kapcsolatokat. Világossá válik, hogy közösen, együttműködéssel létrehozott besorolásiadat-állományokban, megfelelő összekapcsolási mechanizmusok révén, mind a rekordokat használó és létrehozó könyvtárosok, mind a laikus végfelhasználók megtalálják a keresőkérdésüknek megfelelő entitást vagy entitá-

sok csoportját (magyarán a megfelelő keresőkifejezéseket és csoportjait), az(oka)t azonosítani tudják, illetve meg tudják őket egymástól különböztetni, és annak dokumentálására is mód van, hogy a rekordot létrehozó személy mire alapozta adott névforma hozzáférési pontként való kiválasztását. Szó sincs már arról, hogy a különböző nemzetek katalógusaiban lévő rekordokhoz az egységesített hozzáférési pontokat (besorolási adatokat) az egész világon elfogadott, egyetlen formában lehetséges csak megadni. A modell épp azt hangsúlyozza, hogy a katalógus (adatbázis) használói által leginkább ismert forma legyen a katalógusrekordhoz fűzött kitüntetett alak. A variánsok a nemzetközi besorolási rekord-állományokban egymásra találhatnak és bárhol, bárki számára lehetővé teszik a releváns rekordok megtalálását. A besorolásiadat-rekordok fizikai cseréje helyett a létrehozásukhoz szükséges intellektuális munkamegosztás perspektíváját vetíti elénk a modell.⁹

Az itt dióhéjban ismertetett FRAR (korábban: FRANAR) tervezetet még finomítják, mielőtt véglegesnek tekinthetnénk, de fontos tudnunk, hogy nem foglalkozik részletesen a tárgyi besorolási adatokkal, azok közül a földrajzi nevekkel sem, melyekre vonatkozóan a KSZ/5-ben Magyarországon már kidolgozták a szabályozást. Mondhatjuk úgy is, hogy a KSZ/5 filozófiája összhangban van a FRAR-éval kidolgozottságában, a földrajzi neveket illetően azonban meg is előzi azt. Különösen vonatkozik ez a földrajzi nevek mint hozzáférési pontok közötti, a keresést támogató összefüggések megadására, melynek során a szabályzat készítői beépítették a hazai és nemzetközi tezauruszszabványok alkalmazásainak eredményeit. Maga a FRAR ugyanakkor alapvető munka a többi hozzáférési pontra vonatkozó szabályzat kidolgozásához, amire itthon is mihamarabb sort kell keríteni. Mindezek megerősítenek minket abban, hogy kiemelt feladatnak kell tekintenünk és kiemelt pénzügyi forrásokat kell moz-

gósítanunk saját nemzeti besorolásirekord-állományaink minél teljesebb létrehozására.

Érdekeségként megemlítjük, hogy mielőtt az IME ICC befejezte volna az egész világra kiterjedő tevékenységét annak érdekében, hogy megfogalmazza az egyetlen és egységes szabályzat kidolgozásához alkalmas ajánlásokat, megkezdődtek az AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules – Angol-amerikai katalogizálási szabályok) revíziós munkálatai. Az új amerikai szabályzat már nem AACR3 címen, hanem RDA – Resource Description and Access (Forrásleírás és hozzáférés) címen^{10,11} fog napvilágot látni, a tervek szerint 2008-ban. Az elkészült munkaanyagokat máris komoly kritika kíséri, mivel, bár meghirdette, hogy az FRBR-re és a FRAR-ra épít, mégse mondható el róla, nem elég modern, belemerevedett a korábbi AACR2-be mind szerkezetét, mind terminológiáját illetően. Legalábbis ilyen észrevételeket fogalmaztak meg a „DC Libraries Working Group” (Dublin Core Könyvtárak Munkacsoportja) 2005. szeptember 13-án tartott megbeszélésén.¹² Ezek után kíváncsian várjuk a fejleményeket.

Berke Barnabásné

Jegyzetek

1. http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf
2. BERKE Barnabásné: Párizstól Frankfurtig és tovább ... : beszámoló az IME ICC tevékenységéről. In: Könyvtári Figyelő 14=50. évf. 2004. 3. sz. p. 581–596.
BERKE Barnabásné: Mi újság a hazai könyvtári/közgyűjteményi szabványosításban. In: Könyvtári Figyelő 15=51. évf. 2005. 3. sz. p. 533–535., In: TMT 52. évf. 2005. 9. p. 428–429., In: Könyvtári Levelező/Lap 17. évf. 2005. 7. sz. p. 12.
3. Az IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirement and Numbering of Authority Records (FRANAR) 1999-ben alakult meg, miután az FRBR munkacsoport alábbi tanulmánya 1998-ban megjelent: Functional Requirements for Bibliographic Records : Final Report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : K.G. Saur, 1998.
URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>
4. Functional Requirements for Authority Records: A Conceptual Model. Draft.
<http://www.ifla.org/VIIId4/FRANAR-Conceptual-M-Draft-e.pdf> Előzménye: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr1.htm#3>
5. International Standard Authority Data Number (ISADN) – Besorolási adatok szabványos nemzetközi számozása
6. INDECS: Interoperability of Data in E-Commerce Systems (Adatok közös használata elektronikus kereskedelmi rendszerekben), ICA/CDS: International Council on Archive Committee on Descriptive Standards (Levéltárak Nemzetközi Tanácsa, Leíró Szabványok Bizottsága), CERL: Consortium of European Research Libraries (Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciuma), stb.
7. Functional Requirements for Bibliographic Records : Final Report [Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei : Zárójelentés]. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records, München : K.G. Saur, 1998.
URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>
8. Guidelines for Authority Records and References. Revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. 2nd ed. URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/garr/garr.pdf>
9. PATTON, Glenn E.: Extending FRBR Concept to Authority Data [Az FRBR koncepciójának kiterjesztése a besorolási adatokra] 71th IFLA General Conference and Council. August 14th-18th 2005, Oslo, <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/014e-Patton.pdf>
10. <http://www.collectionscanada.ca/js/rdapropectus.html>
11. A hazai terminológiában eddig nem vezettük be az angol „resource” tükörfordítását, helyette következetesen a „dokumentum” vagy az „információforrás” kifejezéseket használtuk.
12. <http://www.jiscmail.ac.uk/files/DC-LIBRARIES>